

Apostol Simovski, Državen zavod za statistiko

STATISTIČKI TRETMAN NA NEOPFATENATA (SIVATA) EKONOMIJA

Sivata ekonomija predstavlja nereglirana, nelegalna ali neprijavljena dejnost ali pak, prijavljena dejnost, no so neprijaven dohod. Toa se vsužnost oni e aktivnosti koi se legalni, no se odvijaat nadzor od zakonskati regulativi i državna kontrola ali odnosi go i zbegnuvaat odano-uvaweto i drugi vidovi državna kontrola.

Sivata ekonomija se javlja vo najrazličnimi oblikami:

- falsifikuvane dokumenti;
- lažno markirane stoki;
- prewepari;
- korupcija;
- neprijaveno vrabotuvawe;
- falsifikuvane pari i dr.

Obemot na sivata ekonomija naj-esto se utvrduva preku nejzino u-estvo vo vrabotenosta, vo skupni promet i osobeno vo sozdavaweto na bruto domačino proizvod.

POTREBA OD STATISTIČKO SLEDEWE NA NEOPFATENATA EKONOMIJA

Nastojuvajji da se postigne seopfatnost na bruto-domačino proizvod, Državni zavod za statistiko ja meri neopfatenata ekonomija preku metodi koi obezbeduvaat soanalitički pristap da se vkluat aktivnostite koi ne se opfateni so osnovnite izvori na podatoci.

Kompilacijata na nacionalnite smetki baravni matel na analiza na konzistentnost na podatocite od različitestavawapotrebeni pri presmetkite na bruto-domačino proizvod. Sporedbenata analiza na bruto-domačino proizvod presmetan po proizvodniot i rashodniot metod ukauvaat prvenstveno na potcenetost na vrednosta na proizvodstvoto. Ova sugerira ili deka del od ekonomskite aktivnosti ne se opfateni poradi nedostatoci vo sistemot na pribirawe na podatoci ili, deka podatocite upotrebeni pri presmetkite se nerealan prikažani. Ottuka, se nametnuva potrebata od analiza na komponentite i kategorijite na bruto-domačino proizvod, presmetan po proizvodniot metod.

Edna od primarnite zadani na sekoja zemja e da postigne seopfatnost na nacionalnite smetki. Za taa cel, Državni zavod za statistiko beše vklusen vo Pilot-proektot "Pilot Project of Exhaustiveness" vo organizacija na EUROSTAT so koj za prv pat bea primeneti standardni statistički metodi za procena na neopfatenata ekonomija, pri što beše primeneta i standardna terminologija za identifikacija na tipovite na neopfatenata ekonomija i nivnoto

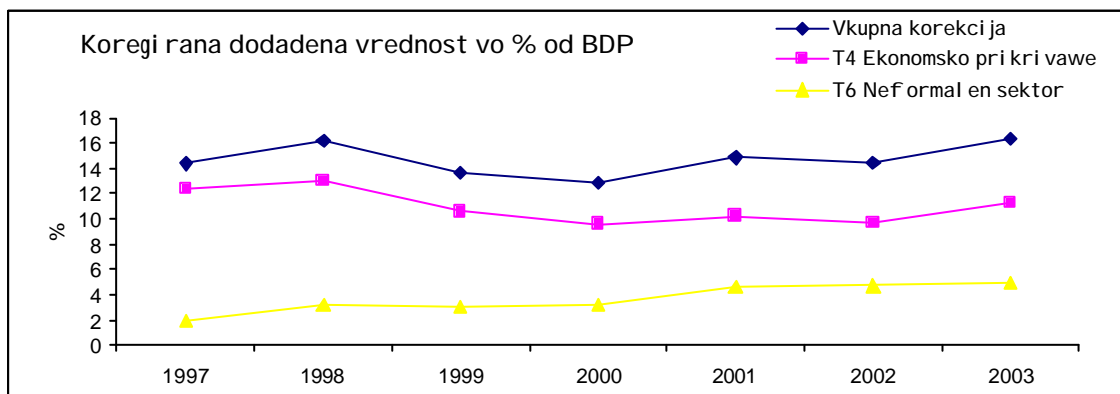
determinirane. Učestvoto i vo Pilot-projektot za sostavuvawe na tabelite na ponuda i upotreba, sproveden vo sarabotka so pomoć na ekspert od Holandija, isto taka pridonese kon pobruvawe na iscrpnosta na bruto-domaćni ot proizvod.

Pri analizata na izvori te na podatoci i na na-inot na presmetka na bruto-domaćni ot proizvod se sogleda deka osnovnite izvori na podatoci ne obezbeduvaat celosno pokrivaawe na aktivnostite kaj Sektorot na nefinansi ski pretprijatija i Sektorot domaćinstva, kade e potrebno da se vr{at korekcii poradi ekonomsko prikrivaawe (potcenetost - nerealno prikavawe na finansi skite rezultati) i postoewe na neformalen sektor (neregistrirani rabotnici, nerealno prikavawe na finansi skite rezultati).

Vo ramkite na spomenati ot projekt bea napraveni i proceni za ilegalnite aktivnosti (potroćuva-ka na alkohol ni pijaloci i cigari) koi na određen na-in se vkl u-eni vo presmetkite na rashodnata strana na bruto-domaćni ot proizvod, no rezultatite ne se objaveni eksplicitno. Procenata na potroćuva-kata na droga seu{te ne se vkl u-uva vo presmetkata na bruto-domaćni ot proizvod poradi potreba od po{iroki analizi i detalni presmetki i potreba od identifikacija i na ostanati te tipovi na ilegalnite aktivnosti.

Ekspertskite analizi poka`aa deka ekonomskoto prikrivaawe e odraz na prikrivaawe na vistski i splateni te plati, precenetost na me|ufaznata potroćuva-ka, pojava na neregistrirani vraboteni, neregistrirani proda`bi i neformalni aktivnosti koi se karakteristi -ni za Sektorot domaćinstva, osobeno za vraboteni te za sopstvena smetka.

Grafikon 1: Trend na učestvoto na korekciite na dodadenata vrednost vo BDP za peri od 1997-2003

Vo periodot 1997-2003 godina, učestvoto na korekcijata na dodadenata vrednost vo bruto-domaćni ot proizvod poradi ekonomskoto prikrivaawe e povisoko od učestvoto na korekcijata poradi neformalni ot sektor, so tendencija i natamu da raste, si dodeka ne

po-ne namaluvawe na dano-nata evazija, realno prika`uvawe na podatoci te i realno registri rawe na ostvareni ot promet vo trgovijata.

Analizata po sektori, spored Nacionalnata klasifikacija na dejnosti, poka`uva deka najgol ema korekcija, poradi postignuvawe na seopf atnost vo presmetkite, se pravi vo slednive sektori: prerabotuva-ka i industrija, grade`ni {tvo i trgovija.

Vo posl ednite tri godini od razgl eduvani ot peri od, di nami kata na vkupnata neopf atena ekonomija bel e`i porasti ako, vo neкои sektori zapo-nuva da stagnira i da opa|a.

Tabela 1: Di nami kata na u-estvo na vkupnata korekcija na dodadenata vrednost vo BDP po sektori spored NKD, 1997-2003

NKD sektor		Koregirana dodadena vrednost vo % od BDP						
		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
	Vkupna korekcija na dodadenata vrednost	14.4	16.2	13.7	12.9	14.9	14.4	16.3
A	Zemjodel stvo, lov i {umarstvo	0.2	0.3	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1
B	Ribarstvo	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
V	Vadewe na rudi i kamen	0.0	0.1	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0
G	Prerabotuva-ka i industrija	3.8	4.5	3.0	2.7	3.0	3.3	5.4
D	Snabduvawe so elektri -na energija, gas i voda	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
\	Grade`ni {tvo	1.6	1.6	1.5	1.4	1.6	1.6	2.4
E	Trgovija na gol emo i trgovija na malo: popravka na motorni vozila, motoci kli i predmeti za li -na upotreba i za doma}i nstvata	5.8	6	5.2	4.7	5.3	5.3	4.9
@	Hoteli i restorani	0.6	0.9	1.0	0.8	0.9	0.9	1.1
Z	Soobra}aj, skl adi rawe i vrski	1.1	1.2	1.2	1.1	1.5	1.1	0.6
Y	Fi nansi sko posreduvawe	0.0	0	0	0.0	0.0	0.0	0.0
I	Akti vnosti vo vrska so nedvi `en i mot, i znajmuvawe i del ovni akti vnosti	0.6	1.1	1.1	1.3	1.6	1.5	1.4
J	Javna uprava i odbrana; zadol `i tel na soci jal na za{ ti ta	0.0	0	0	-	-	0.0	-
K	Obrazovani e	0.0	0	0	0.0	0.0	0.0	0.0
L	Zdravstvo i soci jal na rabota	0.4	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0
Q	Drugi komunal ni , kul turni , op{ ti i li -ni usl `ni akti vnosti	0.3	0.4	0.4	0.4	0.6	0.4	0.3

I zvor: Dr`aven zavod za stati sti ka

I ZVORI NA PODATOCI I METODI NA PROCENA NA NEOPF ATENATA EKONOMI JA

I zvorite na podatoci koi se upotrebuvaat pri procenite na neopf atenata ekonomija se redovnite statisti -ki i stra`uvawa koi gi sproveduva Dr`avni ot zavod za stati sti ka i admi ni strati vni te i zvorina podatoci .

Pri sporedbenite analizi se koristat i stra`uvawata za vrabotenosta, plati te, uvozot, potro{uva-kata vo doma}i nstvata, ceni te, grade`ni {tvoto, procenite za zemjodel skoto proi zvodstvo i drugi .

Od administrativnih izvori se koristat podatoci te od godišnih smetki koi predstavuuaat i osnova za najgolem del od presmetki te na bruto-domišni ot proizvod spored proizvodni ot metod, dobi eni od Centralni ot registar, kako i podatoci te od Upravata za javni prihodi .

Metodite za ozenka se sveduuaat na sporedbenite ekspertske analizi na site izvori na podatoci , metodot na trudovi ot input i utvrduvawe na korekcija na oddel ni te komponenti na bruto-domišni ot proizvod, vrz osnova na odreduvawe na koefi cienti preku presmetka na rel aci i pomeju raspol o` i vi te podatoci .

TEKOVNI I I DNI AKTI VNOSTI ZA RAZVOJ NA TEHNI KI TE ZA POSTI GNUVAWE SEOPFATNOST NA BRUTO-DOMA[NI OT PROI ZVOD

Proektot za neopfatenata ekonomija (Non Observed Economy) za zemjite od Zapaden Bal kan, vo organi zacija na EUROSTAT i OECD i vo vremetraewe od 12. 2005 do 01. 2006 godi na, ovozmo` i da se razvij at ad-hoc i stra` uvawa vo nasoka na obezbeduvawe na podatoci za i l egal ni te akti vnosti (godi { na vrednost na potro{ uva-kata na droga) i presmetka na imputirani te stanari ni , kako i podetal na razrobotka na site izvori na podatoci i metodi koristen i pri presmetka na bruto-domišni ot proizvod.

Bea analiz irani procedurite i postapki te za obezbeduvawe na porealni podatoci pri presmetki te, so cel obezbeduvawe na seopfatenost na site akti vnosti vo nacional nata ekonomija i toa, kako preku redovni te statisti -ki i stra` uvawa i admi ni strati vni te izvori na podatoci , taka i preku i ndi rektni te metodi .

Proektot zavr{ i so raboti l ni ca za "Ensuring the exhaustiveness of the national accounts for the Western Balkan Region", odr` ana vo Pari z, vo januari 2006 godi na, na koja bea prezenti rani rezul tati te od proektni te akti vnosti za primena na novi ot tabel aren pri od za seopfatenost od EUROSTAT, za { to be{ e kori sten Pri ra-ni kot za neopf atena ekonomija od OECD.

So cel ponatamo{ no podobruvawe na presmetki te vo Dr` avni ot zavod za statistika }e se prodol` i so podobruvawe na metodite za procena na korekci i te spored tipovite na seopfatenost, metodot na inputirani te stanari ni , vku-uvaj}i gi i investici i te vo grade` ni { tvoto i proceni te za i l egal ni te akti vnosti . Poradi va` nosta za procena na evazijata na danocite, neophodno e pro{ iruvawe na sorabotkata so Upravata za javni prihodi i vku-uvawe na ad-hoc i stra` uvawe koe }e gi ima predvid i skustvata i sogleduvawata na stru-ni te l i ca od ovaa i nsti tucija vo vrska so podatoci te za dano-ni te obvrzni ci .

NEPRI JAVENO VRABOTUVAVE (VRABOTUVAVE NA CRNO)

Eden od oblice na neopfatenata ekonomija, koj vo Dr`avniot zavod za statistika se sledi vo sektorot Pazar na trud i `ivoten standard, e neprijavenoto vrabotuvawe (vrabotuvawe na crno) ili crna ekonomija.

Crnata ekonomija se defini ra kako rabota ili usluga na drugi lica koi ne pla}aat danoci na svoite prihodi. Ovie prihodi mo`e da bidat duri i legalno zaraboteni, no ne prijaveni za odano-uvawe.

Podatocite za oblikot na crnata ekonomija, Dr`avniot zavod za statistika gi pri bira preku Anketata za rabotna sila, istra`uvawe koe otpo-na da se sproveduva od 1996 godina. Do 2004 godina, Anketata za rabotna sila se sproveduva{e so godi{na periodika, na primerok od 7.200 doma}instva rasporedeni na celata teritorija na Republika Makedonija. Od 2004 godina, Anketata se sproveduva so kvartalna periodika, na primerok od 10.000 doma}instva koi se anketiraat dvapati godi{no (prvite 5.000 doma}instva se anketiraat vo prviot i tretiot kvartal, a dugite 5.000 doma}instva vo vtoriot i ~etvrtiot kvartal.

So anketata se dobivaat detalni informacii za ekonomskiot potencijal vo zemjata (aktivniot i neaktivniot del od naseleni eto). Ovaa anketa pretstavuva i edinstven izvor na informacii za neformalno obrazovanie, kako i odredeni drugi kategorii: podvraboteni, obeshrabreni lica, neformalno vraboteni lica i sli~no.

Anketata e podgotvena vo soglasnost so preporakite na Mejunarodnata organizacija na trudot (ILO) i EUROSTAT, {to gi pravi site dobi eni podatoci mejunarodno sporedlivi.

Soglasno podatocite od Anketata za rabotna sila sprovedena vo 2005 godina, vkupnata rabotna sila iznesuva 869.187 lica od koi 62,7% ili 545.253 lica se vraboteni, a 37,3% ili 323.934 lica se nevraboteni.

Od vkupniot broj vraboteni, nezemaj}i gi predvid neplatenite semejni rabotnici, 19% se lica ~ija rabota ne e prijavena (lica koi rabotat na crno). Sporedeno so prethodnata godina, brojot na neprijavenite vrabotuvawa e zgolemen za 8.2%. Najgol emi ot broj od neprijavenite vraboteni se na voзраст pomeju 25 i 44 godini, a svojata rabota ja vr{at najmnogu vo sektorite zemjodelstvo, trgovija, prerabotuvaka industrija i grade`nitvo. Gledano od aspekt na obrazovnoto nivo, toa se naj-esto lica so zavr{eno osnovno i sredno obrazovanie.

Tabela 2: Neregistrirani vrabotuvava spored sektori vo periodot 2004 i 2005 godina

SEKTORI	Neregistrirani vrabotni, 2004 ¹⁾	Neplateni semejni rabotnici, 2004	Vkupno neregistrirani vraboteni so NSR, 2004	Neregistrirani vrabotni, 2005 ¹⁾	Neplateni semejni rabotnici, 2005	Vkupno neregistrirani vraboteni so NSR, 2005
Vkupno	85892	42206	128098	92944	55563	148507
Zemjodelstvo, lov i {umarstvo	33392	37825	71217	41499	51309	92808
Prerabotuvarka i industrija	11665	729	12394	11900	1049	12949
Grade`ni {tvo	10451	495	10946	10951	501	11452
Trgovija na golemo i trgovija na malo; popravka na motorni vozila, motocikli i predmeti za li-na upotreba i za doma}instvata	12593	2580	15173	10085	2125	12210
Hoteli i restorani	3723	197	3920	4137	152	4289
Soobra}aj, skladi rawe i vrski	4667	172	4839	6131	88	6219
Aktivnosti vo vraska so nedvi`eni mot, i najmuвање i delovni aktivnosti	1174	77	1251	1055	0	1055
Javna uprava i odbrana; zadol`itelna socijalna za{tita	1390	0	1390	806	0	806
Zdravstvo i socijalna rabota	1189	0	1189	1372	0	1372
Drugi komunalni, kulturni, op{tini i li-ni uslu`ni aktivnosti	3838	108	3946	3310	338	3648
Drugo	1810	24	1834	1697	0	1697

¹⁾ Vo vkupni ot broj na neregistrirani vraboteni ne se vkluceni neplateni te semejni rabotnici

Tabela 3: U-estvo na neregi strirani te vraboteni po sektori vo vkupni ot vroj vraboteni , 2004 i 2005 godi na

SEKTORI	% u-estvo, 2004	% u-estvo, 2005
Vkupno	100.0	100.0
Zemjodel stvo, lov i { umarstvo	38.9	44.6
Prerabotuva-ka i ndustri ja	13.6	12.8
Grade` ni { tvo	12.2	11.8
Trgovi ja na gol emo i trgovi ja na malo; popravka na motorni vozi la, motoci kli i predmeti za li -na upotreba i za doma}i nstvata	14.7	10.9
Hotel i i restorani	4.3	4.5
Soobra}aj, skl adi rawe i vrski	5.4	6.6
Akti vnosti vo vrska so nedvi` en i mot, i najmuvawe i del ovni akti vnosti	1.4	1.1
Javna uprava i odbrana; zadol` i tel na soci jal na za{ ti ta	1.6	0.9
Zdravstvo i soci jal na rabota	1.4	1.5
Drugi komunal ni , kul turni , op{ ti i li -ni usl u` ni akti vnosti	4.5	3.6
Drugo	2.1	1.8